

Bożena Frankowska-Kozak

NAZWY ZAWODOWE W JĘZYKU MÓWIONYM MIESZKAŃCÓW WSI WOJEWÓDZTWA SZCZECIŃSKIEGO

W niniejszym artykule przedstawiam zróżnicowanie wewnętrzne słownictwa współczesnego języka mieszanego¹ mieszkańców wsi woj. szczecińskiego z zakresu nazw zawodowych związanych z życiem wsi². Materiał leksykalny zebrałam od przedstawicieli różnych grup dialektalnych. Wśród respondentów wyodrębniłam cztery grupy wiekowe według Z. Zagórskiego³. Klasyfikuję nazwy zawodowe na podstawie słowników⁴ oraz innych publikacji dialektologicznych i socjolingwistycznych⁵.

¹ Termin *języki mieszane* wprowadzam za A. Wilkoniem, według którego „stanowią (one) różne postacie dyfuzji języka ogólnego z językiem gwarowym. Odmian mieszanych, które nie są już gwarowymi, nie będąc zarazem językiem ogólnym, nie należy identyfikować z regionalnymi odmianami potocznego języka ogólnego” (A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 1987, s. 30).

² Do nazw wykonawców zawodów związanych z życiem wsi zaliczyłam nazwy oznaczające osobę, której stałą cechą jest wykonywanie danej czynności. Są to nazwy osób charakteryzujących się określonym działaniem, mających w swej strukturze odniesienie bądź do czynności, bądź do obiektu, przedmiotu działania, wytworu, materiału, narzędzia, dziedziny, którą zajmuje się dana osoba (por. R. Grzegorzewski, *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa 1984, s. 40-41).

³ Wyodrębniłam 4 grupy wiekowe według Z. Zagórskiego: I grupa wiekowa - osoby mające ponad 60 lat; II grupa wiekowa - osoby w wieku od 40 do 60 lat; III grupa wiekowa - osoby w wieku od 20 do 40 lat; IV grupa wiekowa - osoby w wieku poniżej 20 lat (Z. Zagórski, *Mały kwestionariusz do badań integracji językowej na wsi*, t. I, Gorzów Wielkopolski 1979).

⁴ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969; *Słownik języka polskiego*, red. W. Szymczak, t. I-III, Warszawa 1978-1981; *Słownik gwar polskich*, red. J. Karłowicz, Kraków 1900-1906, t. I-VI.

⁵ A. Basara, *Uwagi dotyczące zagadnienia integracji językowej*, Zeszyty Naukowe WSP nr 13, Szczecin 1975; M. Białoskórka, *Integracja języka mieszkańców pięciu wsi gminy Golezewo w województwie szczecińskim na przykładzie słownictwa*, Szczecin 1987; K. Dejna, *Kwestionariusz do badań gwarowych zróżnicowań Polski*, Łódź 1985; i d e m, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa 1981; E. Homma, *Współczesne gwary Pomorza Środkowego. Studium socjolingwistyczne*, Słupsk 1979; S. Lubas, *Spoleczne uwarunkowania współczesnej polszczyzny*, Kraków 1979; A. Kowalska, A. Strzyżewska-Zaremba, *Atlas gwar mazowieckich*, t. II-V, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973-1980; J. Węgiec, *Integracja i dezintegracja języka na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 1978; A. Wilkoń, *op. cit.*

Ogółem zebrałam 344 nazwy odnoszące się do 96 desygnatów. Nazwy te zostały poddane analizie obejmującej strukturę znaczeniową. Wydzieliłam nazwy gwarowe oraz wspólne dla gwar i języka ogólnego słownictwo bierne i czynne. W celu uzyskania zróżnicowania liczbowego nazw, różnic pokoleńowych oraz wpływów obcych posługuję się określeniami: nazwy bardzo częste, częste, rzadkie, sporadyczne⁶.

Pod względem znaczeniowym wyróżniam następujące grupy nazw wykonawców czynności:

1) pracujący we dworze, np. *stajenny* 'ten, kto pracował przy koniach', *parobek* 'ten, kto dbał o powóz u dziedzica', *kucier* 'ten, który dbał o powóz u dziedzica', *stangret* 'ten, który dbał o powóz u dziedzica', *fornal* 'ten, który dbał o powóz dziedzica', *zaganiacz* 'ten, który pasie bydło u jednego gospodarza', *zaganiacz* 'ten, który pasie bydło całej wsi', *pastur* 'ten, który pasie bydło całej wsi', *pastuch ogólny* 'ten, który pasie bydło całej wsi', *zadek* 'ten, który pasie bydło całej wsi', *chlewnistrz* 'ten, który dawał świniom jeść we dworze';

2) zawody związane z budową dróg i domów, np.: *plotnik* 'ten, który buduje domy drewniane', *strzecharz* 'ten, który robi dachy ze słomy', *mularz* 'ten, który buduje domy', *drogomistrz* 'ten, który buduje drogi z kamienia', *brukarz* 'ten, który zajmuje się brukowaniem', *brukownik* 'ten, który zajmuje się brukowaniem', *cieśla* 'ten, który buduje domy drewniane', *czesiel* 'ten, który buduje domy', *tesarz* 'ten, który buduje domy', *ciejsła* 'ten, który buduje domy', *gonciarz* 'ten, który robi dachy', *budowniczy* 'ten, który buduje domy';

3) pracownicy leśni, np.: *myśliwy* 'ten, który poluje', *polownik* 'ten, który poluje', *łowczy* 'ten, który poluje', *leśniczy* 'ten, który pilnuje większego obszaru lasu', *leśniczy* 'ten, który pilnuje mniejszego obszaru lasu', *leśniczy* 'ten, który pilnuje lasu', *borowy* 'ten, który pilnuje boru', *gajowy* 'ten, który pilnuje mniejszego obszaru lasu', *robotnik leśny* 'ten, który ścinał drzewo', *pobereźnik* 'ten, który pilnuje mniejszego obszaru lasu', *lisnyk* 'ten, który pilnuje większego obszaru lasu';

4) zawody usługowe, np.: *tkacz* 'ten, który tka', *knop* 'ten, który tka', *knop* 'ten, który wyrabia powrozy', *plóciennik* 'ten, który tka', *powroźnik* 'ten, który wyrabia powrozy', *powróślarz* 'ten, który wyrabia powrozy', *szlajfirz* 'ten, który szlifuje noże', *ślajfiorz* 'ten, który szlifuje noże', *siodlarz* 'ten, który robi uprząż dla konia', *chomąciarz* 'ten, który robi uprząż dla konia', *sztelmacher* 'ten, który robi wozy', *koszycznik* 'ten, który wyplata koszyki', *koszownik* 'ten, który wyplata koszyki';

⁶ W. Doroszewski, H. Koneczna, W. Pomianowska, *Gwary Warmii i Mazur* (Konferencja Pomorska 1954), Prace Językoznawcze, Warszawa 1956. „Jako nazwy bardzo częste określone zostały wyrazy, których stosunek do wszystkich zapisów nazw danego desygnatu przekracza 50%, jako częste wyrazy, w których ten sam stosunek waha się w granicach od 10% do 50%, jako rzadkie - te, które reprezentowane są procentowo w liczbach poniżej 10, wreszcie jako sporadyczne wyrazy zapisane jednokrotnie lub dwukrotnie” (s. 129).

5) handel, np.: *kramiarz* ‘ten, który miał sklep’, *sklepikowy* ‘ten, który miał sklep’, *kramarz* ‘ten, który miał sklep’, *sklepiarkarka* ‘ta, która miała sklep’, *sklepowy* ‘ten, który sprzedaje w sklepie’, *szmunchnyrz* ‘ten, który chodził po wsiach i sprzedawał drobne towary’;

6) praca w rolnictwie i inne zawody: a) hodowla, b) pszczelarstwo, c) ogrodnictwo, np. *wetenariusz* ‘ten, który leczy zwierzęta’, *konował* ‘ten, który leczy zwierzęta’, *świniarka* ‘kobieta, która daje świniom jeść’, *szklany byk* ‘inseminator’, *klasyfikator* ‘ten, który ustala klasę sprzedawanego żywca’, *dójka* ‘kobieta, która doi krowy’, *dojaczka* ‘kobieta, która doi krowy’, *szwajcerka* ‘kobieta, która doi krowy’, *oborowa* ‘kobieta, która doi krowy’, *krasarz* ‘ten, który zajmuje się kastrowaniem zwierząt gospodarskich’, *misiarz* ‘ten, który zajmuje się kastrowaniem zwierząt gospodarskich’.

Na określenie kobiety, która doi krowy, otrzymano dziewięć nazw: *dojarka*, *dójka*, *dojszczyca*, *dojaczka*, *szwajcerka*, *szwajcarka*, *wajcer*, *oborowa*, *szwajcer*.

Do nazw wspólnych dla języka ogólnopolskiego i gwar należą:

dojarka (por. SJPD t. II s. 204 notuje w znaczeniu 1. ‘kobieta, która doi krowy’, w znaczeniu 2. ‘pompa ssąca do dojenia krów, elektryczne dojarki’, SGP nie notuje, Szym Słów t. I s. 414 notuje w znaczeniu 1. ‘kobieta dojająca krowy, inaczej dójka’, w znaczeniu 2. ‘urządzenie do mechanicznego dojenia krów, dojarka mechaniczna’);

dójka (por. SJPD t. II s. 341 notuje w znaczeniu 1. ‘kobieta, która doi krowy’, w znaczeniu 2. ‘brodawka sutkowa u zwierząt dojnych’, w znaczeniu 3. ‘krowa (owca) dająca mleko’), Szym Słów t. I s. 414 notuje ‘dójka inaczej dojarka kobieta dojająca krowy’ oraz t. I s. 445 w tym samym znaczeniu jak SJPD t. II s. 341, SGP t. I s. 339 notuje w znaczeniu 1. ‘dziewczyzna najmowana do dojenia krów’, w znaczeniu 2. ‘nałożnica’, w znaczeniu 3. ‘dojna krowa’.

Pozostałe nazwy to nazwy gwarowe:

dojszczyca (por. Szym Słów nie notuje, Kow Maz Podl t. I cz. II s. 64, SGP nie notuje);

dojaczka (por. Szym Słów nie notuje, SGP t. I s. 339 notuje nazwę *dojacz* w znaczeniu cyt. „Powieć wam ruskie kazanie Miała krowa cycki, ale nie cycki, tylko dojacz”, Kow Maz Podl t. I m. 11 cz. II s. 64);

szwajcarka (por. Szym Słów notuje inne znaczenie, SJPD notuje inne znaczenie, SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. I cz. II s. 64);

szwajcerka (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje);

wajcer (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje);

oborowa (por. SJPD t. V s. 508, SGP nie notuje, Szym Słów t. I, s. 419 notuje *oborowa* w znaczeniu ‘osoba mająca nadzór nad oborą, dbająca o powierzone jej bydło’);

szwajcer (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje).

Kolejne nazwy podawali informatorzy z następujących grup regionalnych:

dojarka (Wileńszczyzna, Ciechanowskie, Przasnyskie, Białostockie, okolice Makowa Mazowieckiego, Kieleckie, Sochaczewskie, Gostynińskie), *dójka* (Łukowskie, Lubelskie, okolice Mińska Mazowieckiego), *dojszczyca* (Białostockie), *dojaczka* (Płockie, Lubelskie, Łukowskie), *szwajcarka* (okolice Mińska Mazowieckiego), *szwajcerka* (Giżyckie, Konińskie), *wajcer* (Poznańskie), *oborowa* (Szczecińskie, Wieluńskie), *szwejcer* (Konińskie).

Do zasobu słownictwa biernego przechodzą zapożyczenia z języka niemieckiego podane przez respondentów najstarszego i średniego pokolenia.

Uzyskano następujące nazwy wykonawców czynności 'tego, który przynosi listy z poczty': *listonosz*, *poczciarz*, *poczmajster*, *poczta*, *pocztalion*, *doręczyciel*, *listowy*, *listkarz*, *listowniarz*.

Nazwy wspólne dla gwar języka ogólnopolskiego:

doręczyciel 'ten, który przynosi listy z poczty' - Szczecińskie III grupa pokoleniowa, Kieleckie II grupa pokoleniowa (por. SJPD t. II s. 278 w znaczeniu 'ten, który doręcza, dostawca, inaczej dostarcza'. Szym Słow t. I s. 432 notuje w znaczeniu 1. 'ten, kto doręcza coś' i w znaczeniu 2. 'oddawca' (urzędowa nazwa listonosza, inaczej *doręczyciel pocztowy*, *doręczyciel listów*, *paczek*, *przekazów*, *pieniędzy*, SGP nie notuje);

listonosz 'ten, który przynosi listy z poczty' - Szczecińskie, Kieleckie, Płockie, Ciechanowskie, Przasnyskie, Łomżyńskie, Białostockie, Lubelskie, Wieluńskie, Sieradzkie, Poznańskie, Kaliskie, Konińskie, Bydgoskie, Włocławskie, Siedleckie, Lwowskie, Wołyńskie (por. Szym Słow t. II s. 42, SGP nie notuje);

poczta 'ten, który przywozi listy z poczty' cyt. „poczta jedzie na rowerze” - Lubelskie, Przemyskie, II grupa pokoleniowa (por. SJPD t. VI s. 587 notuje z kwalifikatorem *dawne* w znaczeniu 'urzędnik roznoszący korespondencje i przesyłki', Szym Słow t. II s. 721 notuje inne znaczenie, SGP t. V s. 162 notuje w innym znaczeniu 1. 'podarek w naturze', 2. 'poczta albo każdy podarunek zanesiony od chłopca do dworu do pana lub oficjalisty');

poczmajster 'ten, który pracuje na poczcie' - I grupa pokoleniowa, Kresy południowo-wschodnie, Przemyskie II grupa pokoleniowa (por. SJPD t. V s. 587 notuje z kwalifikatorem *dawne* w znaczeniu 1. 'kierownik urzędu pocztowego', w znaczeniu 2. 'urzędnik mający w swym zarządzie konie i pojazdy pocztowe', Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje);

poczciarz w znaczeniu 1. 'ten, który przynosi z poczty', w znaczeniu 2. 'ten, który pracuje na poczcie' - Kieleckie, Rzeszowskie, II grupa pokoleniowa (por. SJPD t. VI s. 581 notuje w znaczeniu 'urzędnik pocztowy', Szym Słow t. II s. 720 notuje z kwalifikatorem *potoczne* w znaczeniu 'pracownik poczty', SGP t. IV s. 159 notuje *poczciarz* w znaczeniu 'sługa pocztowy i poczmistrz'.

Pozostałe to nazwy gwarowe:

listowy 'ten, który przynosi listy z poczty' - Kresy północno-wschodnie, I grupa pokoleniowa (por. SJPD t. VI s. 164 notuje *listowy* w znaczeniu 'listonosz' z kwalifikatorem *przestarzałe i dziś regionalne*, Szym Słow t. II s. 42

notuje inne znaczenie jako przymiotnik 'od listu, papier listowy', SGP nie notuje);

listkarz 'ten, który przynosi listy z poczty' - I grupa pokoleniowa, Kresy północno-wschodnie (por. SJPD nie notuje, Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje);

pocztalion 'listonosz' - I grupa pokoleniowa, Kresy północno-wschodnie (por. SJPD t. VI s. 588 notuje z kwalifikatorem *przestarzałe pocztylion* w znaczeniu 'pracownik rozwożący lub roznoszący przesyłki listowe lub woźnica pojazdu pocztowego', Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje);

listowniarz 'ten, który przynosi listy z poczty' - II grupa pokoleniowa, Siedleckie (por. SJPD nie notuje, Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje).

Do zasobu słownictwa biernego przechodzą nazwy takie, jak *pocztylion*, *poczmajster*, *poczciarz*, podawane przez przedstawicieli I i II grupy pokoleniowej.

Na określenie 'tego, który hoduje pszczoły', otrzymano nazwy: *miodziarz*, *pasiecznik*, *pszczelarz*, *pszczelnik*, *pszczólniarz*, *pszczolarz*, *bartnik*.

Do nazw wspólnych dla gwar i języka ogólnopolskiego zaliczamy:

pszczelarz (por. Pom Klasyf s. 25, Mal Lub s. 30, Kow Maz Podl t. II m. 106 cz. II s. 40-41, Szym Słow t. II s. 1072 notuje w znaczeniu 'hodowca pszczół, specjalista w dziedzinie pszczelarstwa', SJPD t. VIII s. 689 notuje w znaczeniu 'człowiek zajmujący się hodowlą pszczół');

bartnik 'ten, który hoduje pszczoły' (por. SJPD t. I s. 357 notuje w znaczeniu 'pszczelarz leśny, zajmujący się hodowlą pszczół w barciach', Szym. Słow t. I s. 126 notuje w znaczeniu 'pszczelarz, który zajmował się dawniej hodowlą pszczół w barciach', SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II m. 106 cz. II s. 40, Pom Klasyf s. 18);

pasiecznik ten, 'który hoduje pszczoły' (por. SJPD t. VIII s. 698 notuje *pszczelarz inaczej pasiecznik* w znaczeniu 'człowiek zajmujący się hodowlą pszczół', Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II m. 106 cz. II s. 40-41, Mal Lub s. 59 notuje 'pracujący w pasiece, właściciel pasieki').

Nazwy gwarowe:

miodziarz 'ten, który hoduje pszczoły' (por. SJPD t. IV s. 729 notuje w innym znaczeniu z kwalifikatorem *dawne*, 'karczmarz, sprzedający miód', Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II, s. 40-41);

pszczolarz 'ten, który hoduje pszczoły' (por. SJPD t. VIII s. 698 notuje *pszczelarz* w znaczeniu 'człowiek zajmujący się hodowlą pszczół', Szym Słow t. II s. 1072 notuje w znaczeniu 'hodowca pszczół, specjalista pszczelarstwa', SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II m. 106 cz. II s. 40-41, Pom Klasyf. s. 25 notuje 'pszczelarz', Mal Lub s. 30 notuje 'pszczelarz');

pszczólniarz ten, 'który hoduje pszczoły' (por. SJPD nie notuje, Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje);

pszczolarz 'ten, który hoduje pszczoły' (por. SJPD nie notuje, Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II m. 106 cz. II s. 40-41);

pszczelnik 'ten, który hoduje pszczoły' (por. SJPD t. VIII s. 699 notuje inne znaczenie 1. 'roślina *Dracocephalum*' 2. z kwalifikatorem *dawne* w znaczeniu 'miejsce, gdzie stoją ule, inaczej pasieka', Szym Słow t. II s. 1072 notuje w znaczeniu 'roślina *Dracocephalum*', SGP nie notuje, Kow Maz Podl t. II s. 106 cz. II s. 40-41).

Synonimy omawianego desygnatu podawali respondenci kolejnych grup regionalnych: *bartnik* (Podlasie, Szczecińskie, Gostyńskie), *pszczelarz* (Szczecińskie, Płockie, Siedleckie, Bydgoskie, Poznańskie, Kieleckie, Kresy północno-wschodnie, Kresy południowo-wschodnie, Rzeszowskie, Małopolska południowa, Sieradzkie, Wieluńskie), *pszczolarz* (Ciechanowskie, Białostockie), *pszczelnik* (Łomżyńskie), *pszczólniarz* (Bydgoskie, Sieradzkie), *pszczolarz* (Lubelskie, Kieleckie), *pasiecznik* (Łukowskie, Łomżyńskie, Kieleckie), *miodziarz* (Przasnyskie, Kresy południowo-wschodnie).

Oto nazwy dotyczące desygnatu 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków oraz handlem': *klatnik*, *szatornik*, *onucarz*, *onucznik*, *gałganiarz*, *domokrążca*, *płatnierz*, *szmatek*, *szmatnik*, *szmaciarz*, *szmatkarz*, *chadracz*, *lumpiarz*, *lacharz*, *szmatczarz*, *satornik*.

Nazwy wspólne dla gwar i języka ogólnopolskiego tego desygnatu są następujące:

domokrążca 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych towarów oraz sprzedawaniem' (por. SJPD t. II notuje w znaczeniu 'przekupień obnoszący na sprzedaż po domach różne towary, wędrowny kramarz, wędrowny rzemieślnik', Szym Słow t. I s. 424 notuje z kwalifikatorem *przestarzałe* 'wędrowny handlarz sprzedający po domach różne towary, wędrowny rzemieślnik', SGP t. III s. 449 notuje jako nazwę urzędową, Pom Klasyf s. 19);

gałganiarz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (Wieluńskie, Przasnyskie, Płockie) (por. SJPD t. II, s. 1033 notuje w znaczeniu 'człowiek trudniący się zbieraniem starych szmat, gałganów, handlarz szmatami, starymi ubraniami inaczej szmaciarz', Szym Słow nie notuje, SGP t. III s. 449 notuje 'onyciarz inaczej gałganiarz', Pom Klasyf s. 19, Kow Maz Podl t. I m. 15 cz. II s. 64-65);

szmaciarz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD t. II s. 1033 oraz t. VIII s. 1131 notuje w znaczeniu 'człowiek trudniący się zbieraniem szmat, gałganów, handlarz szmatami, starymi zniszczonymi ubraniami, inaczej gałganiarz lub handlarz starzyzną', Szym Słow t. III s. 418 notuje z kwalifikatorem *potoczne* w znaczeniu 'człowiek zajmujący się zbieraniem szmat, gałganów, handlarz starzyzną tekstylną, odpadkami materiałów włókienniczych (np. zniszczonymi ubraniami)', SGP t. V s. 307 notuje w znaczeniu 'gałganiarz, wędrowny po wsiach za zbieraniem materiału do zrobienia papieru', Pom Klasyf s. 18-19, Kow Maz Podl t. I m. 15 cz. II s. 64-65, Mal Lub s. 30).

Pozostałe to nazwy gwarowe, np.:

chadracz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 18 notuje *chadraz* w znaczeniu 'szmaciarz');

lumpiarz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych towarów i handlowaniem' (por. SJPD t. IV s. 226 w znaczeniu 'ten, który lumpuje', Szym Słów nie notuje, SGP t. III s. 52 notuje *lumpa* w znaczeniu 'gałgan', Pom Klasyf s. 18 notuje formę *lompiarz* w znaczeniu 'szmaciarz');

łacharz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków i handlowaniem' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 18);

klatnik 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków i handlowaniem' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP t. II s. 362 notuje w znaczeniu 'kupujący skórki (zające, baranie)');

onucznik 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 19, Kow Maz Podl t. I s. 64);

onucarz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP t. III s. 449 notuje *onucarz* w znaczeniu 'kramarz wędrowny, sprzedaje igły, nici, tasiemki za gotówkę albo najczęściej wymieniając stare szmaty i onycki', Pom Klasyf s. 18-19, Kow Maz Podl t. I m. 15 cz. II s. 64-65);

płatnierz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (Kaliskie) (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 19-20);

sotornik 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków i sprzedawaniem drobnych towarów' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP t. V s. 307 notuje *szatornik* w znaczeniu 'człowiek zbierający szmaty' oraz *szotornik* t. V s. 313 w znaczeniu 'gałganiarz');

szatornik 'ten, który zajmuje się sprzedawaniem różnych towarów chodząc od wsi do wsi (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP t. V s. 307 notuje w znaczeniu 'człowiek zbierający szmaty, gałgany', Pom Klasyf s. 19);

szmatek 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD t. VIII s. 1133 notuje w znaczeniu 'szmatek jako zdrobnienie od *szmat* „szmatek ziemi jałowy”', Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 18 i 22, Kow Maz Podl t. I m. 15 cz. II s. 64-65);

szmatnik 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 19, Kow Maz t. I m. 15 cz. II s. 64-65);

szmatczarz 'ten, który handluje szmatami' (por. SJPD nie notuje, Szym Słów nie notuje, Pom Klasyf s. 19);

szmatkarz 'ten, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków' (por. SJD P nie notuje, Szym Słow nie notuje, SGP nie notuje, Pom Klasyf s. 19 notuje w znaczeniu 'szmaciarz', Kow Maz Podl t. I m. 15 cz. II s. 64-65).

Poszczególne synonimy wykonawców czynności 'tego, który zajmuje się zbieraniem szmat i innych odpadków i handlowaniem', zanotowano od respondentów różnych grup regionalnych, np.: *sotornik* (Bydgoskie); *szmaciarz* (Szczecińskie, Ciechanowskie, Bydgoskie, Siedleckie, Białostockie, Lubelskie, Kieleckie, Płockie, Wieluńskie, Kresy południowo-wschodnie, Zamojskie, Chełmskie, okolice Mińska Mazowieckiego), *klatnik* (Gostynińskie), *tacharz* (okolice Limanowej, Przemyskie), *lumpiarz* (Sieradzkie, Kaliskie, Konińskie, Częstochowskie, Poznańskie), *chadracz* (Lubelskie, okolice Limanowej), *szmatkarz* (Łukowskie, Siedleckie, Chełmskie), *szmatczarz* (Kieleckie, Łukowskie), *szmatek* (Kieleckie, Lubelskie), *płatnierz* (Kaliskie), *domokrażca* (Małopolska południowa, Lwowskie, Częstochowskie), *gałganiarz* (Przasnyskie, Płockie, Wieluńskie), *omucznic* (Kresy północno-wschodnie, Sochaczewskie, Lubelskie), *omucarz* (Białostockie, Łomżyńskie, Kieleckie), *szatornik* (Wrocławskie, Bydgoskie, Płockie, Olsztyńskie).

W aspekcie semantycznym dla nazw wykonawców zawodów charakterystyczne są współistniejące zjawiska homonimii i synonimii. Część nazw nie jest jednoznaczna. Nazwy te używane są w różnych znaczeniach w zależności od przynależności do grupy regionalnej i grupy wiekowej. Oto kolejne nazwy polisemiczne wykonawców zawodów, np.:

koszykarz w znaczeniu 1. 'ten, który wytwarza koszyki' - Płockie, II grupa pokoleniowa, w znaczeniu 2. 'zawodnik, który gra w koszykówkę' - Szczecińskie, III i IV grupa pokoleniowa;

zaganiacz w znaczeniu 1. 'pasterz, starszy człowiek, który pasł bydło całej wsi' - Bydgoskie, I grupa pokoleniowa, w znaczeniu 2. 'ten, który pasł bydło u jednego gospodarza' - Konińskie, II grupa pokoleniowa, 3. w znaczeniu 'rolnik, który orze pierwszą skibę' - I grupa pokoleniowa, Wołyńskie;

motorniczy w znaczeniu 1. 'ten, który pracuje w lesie i obsługuje piłę przy ścinaniu drzew' - Szczecińskie, III grupa pokoleniowa, w znaczeniu 2. 'ten, który prowadzi tramwaj' - Szczecińskie, IV grupa pokoleniowa, II grupa pokoleniowa - Lubelskie, I grupa pokoleniowa, Kresy południowo-wschodnie;

zadek w znaczeniu 1. 'pastuch starszy dla całej wsi' - I grupa pokoleniowa, Bydgoskie, 2. w znaczeniu 'pośladki, siedzenie' - przedstawiciele wszystkich grup regionalnych;

borowy w znaczeniu 1. 'ten, który pilnuje boru' - I grupa pokoleniowa, Podlasie, w znaczeniu 2. 'gajowy, ten, który pilnuje mniejszego obszaru lasu' - Lubelskie, II grupa pokoleniowa, Kieleckie, II grupa pokoleniowa, III grupa pokoleniowa, Szczecińskie, Łomżyńskie - II grupa pokoleniowa, Płockie - II grupa pokoleniowa, w znaczeniu 3. 'ten, który pilnuje większego obszaru lasu, inaczej leśniczy' - IV grupa pokoleniowa, Szczecińskie, II grupa pokoleniowa, Siedleckie, II grupa pokoleniowa, Przasnyskie;

kopacz w znaczeniu 1 'grabarz' - I grupa pokoleniowa, Kresy południowo-wschodnie, w znaczeniu 2. 'ten, który kopie ziemniaki łopata' - I grupa pokoleniowa, Tarnopolskie cyt. „wszystkie kopali proważnie łopatują, dzisiaj maszyną”;

powroźnik w znaczeniu 1. 'ci, co robili powrozy, najczęściej w zimie, wykonywali pracę' - II grupa pokoleniowa, Lubelskie, w znaczeniu 2. 'ten, który robi dachy ze słomy' - I grupa pokoleniowa, Kresy północno-wschodnie;

powroślarz w znaczeniu 1. 'ten, który wiąże snopy' - II grupa pokoleniowa, Siedleckie, w znaczeniu 2. 'ten, który robi powrozy, wykonuje pracę sezonową' - II grupa pokoleniowa, Kresy północno-wschodnie.

Wśród polisemów wyróżnić można nazwy archaiczne, przestarzałe lub dawne (np. *kopacz*, *grabarz*, *zadek* 'pastuch starszy dla całej wsi', *zaganiacz* 'pastuch, który pasł bydło całej wsi', osobliwości leksykalne, w tym okazjonalizmy, tzn. nazwy utworzone doraźnie podczas eksploracji terenowej przez respondentów (np. *motorniczy* 'ten, który pracuje w lesie i obsługuje piłę przy ścinaniu drzew') i często nazwy ogólnopolskie.

W omawianym dziale wykonawców czynności wyróżniono nazwy gwarowe oraz wspólne dla gwar i języka ogólnopolskiego: *inseminator* 'ten, który inseminuje zwierzęta', *klasyfikator* 'ten, który zajmuje się ustalaniem klasy sprzedawanego żywca', *krawiec* 'ten, który szyje', *tokarz* 'ten, który obsługuje tokarkę', *kołodziej* 'ten, który robi wozy', *szewc* 'ten, który wyrabia lub naprawia obuwie' i in.

Do nazw gwarowych zaliczono: *listowniarz* 'ten, który przynosi listy z poczty', *kołowrociarz* 'ten, który robi kołowrotki', *pszczolarz* 'ten, który hoduje pszczoły', *pszczelnik* 'ten, który hoduje pszczoły', *onuczniak* 'ten, który sprzedaje i kupuje szmaty', *szmatkarz* 'ten, który zbiera szmaty', *onucarz* 'ten, który zbiera i sprzedaje szmaty', *krasak* 'ten, który zajmuje się kastrowaniem zwierząt gospodarskich', *nastawnik* 'ten, który pilnował pracy w polu u dziedzica', *blachor* 'ten, który robi dachy z blachy', *czesiel* 'ten, który buduje domy z drewna', *sklor* 'ten, który wstawia szyby', *chomąciarz* 'ten, który robi uprzęż dla konia', *bandocha* 'kobieta, która przychodziła na robotę do dworu z innych okolic', *pasturka* 'dziewczyna, która pasła bydło', *parobek* 'ten, który pracował we dworze za pensję', *pastur* 'ten, który pasie bydło dla całej wsi', *beczkarz* 'ten, który robi beczki dla całej wsi', *lutownik* 'ten, który lutuje garniki', *lutarz* 'ten, który lutuje garniki', *pasturek* 'ten, który pasie bydło, pomocnik głównego pasterza', *gonciarz* 'ten, który robi dachy z drewna', *sklepikarz* 'ten, który miał własny sklep', *sklepiczarsz* 'ten, który miał własny sklep', *koszycznik* 'ten, który wyrabia koszyki', *przetakarz* 'ten, który wyrabia przetaki' i in.

Aby wykazać zróżnicowanie leksykalne zebranego materiału językowego kolejnych desygnatów i grup semantycznych, dokonano podziału na nazwy używane bardzo często, często, rzadko, sporadycznie. Nazwy stosowane bardzo często, np.: *traktorzysta* 'ten, który orze', *badylarz* 'ten, który uprawia

kwiaty i warzywa', *klusownik* 'ten, który kłusuje', *kominiarz* 'ten, który czyści kominy zawodowo', *pszczelarz* 'ten, który hoduje pszczoły'. Nazwy używane często: *tkaczka* 'ta, która tkła na krosnach' *bednarz* 'ten, który robi beczki', *woźnica* 'ten, który dbał o powóz dziedzica', *parobek* 'służący we dworze za pensję', *hycel* 'ten, który łapie bezpańskie psy'. Nazwy używane rzadko, np.: *stelmach* 'ten, który robi wozy', *cholewkarz* 'ten, który robi cholewki', *tkacz* 'ten, który tka', *rymarz* 'ten, który robi uprząż dla konia', *kuchcik* 'ten, który pomagał kucharzowi we dworze', *pastuszek* 'ten, który pasł bydło', *pasterka* 'dziewczyna, która pasła bydło', *najemnik* 'robotnik, który pracował sezonowo we dworze', *furman* 'ten, który dbał o powóz dziedzica', *rządca* 'ten, który zarządzał dworem', *stajenny* 'ten, który dbał o konie dziedzica', *łowczy* 'myśliwy', *rakarz* 'ten, który łapie i zabija bezpańskie psy'. Do nazw sporadycznych należy: *kominnik* 'ten, który zawodowo czyści kominy'.

Zróżnicowanie nazw wykonawców zależy od liczby nazw podawanych przez przedstawicieli poszczególnych grup pokoleniowych.

Nazwy wykonawców zawodów związanych z życiem wsi

Lp.	Grupa nazw	Liczba desygnatów	Liczba nazw
1.	Pracujący we dworze	22	111
2.	Zawody związane z budową dróg i domów	13	29
3.	Pracownicy leśni	6	25
4.	Zawody usługowe	30	99
5.	Handel	7	26
6.	Pracujący w rolnictwie (hodowla, pszczelarstwo, ogrodnictwo)	18	54
	Razem	96	344

Z przytoczonego materiału wynika, że:

1) dawna nazwa przechodzi do słownictwa biernego przy istnieniu desygnatu, ponieważ mieszkańiec wsi, który przybył na Pomorze Zachodnie po 1945 roku, należący do I i II grupy wiekowej, w nowym środowisku językowym poznał nową nazwę, najczęściej ogólnopolską, np. *cieśla*, *listonosz*, *rzeźnik*. Tym samym tworzą się dublety semantyczne u tego samego respondenta, np. *czesiel* - *cieśla*, *knop* - *powoźnik*, *kominnik* - *kominiarz*, *pocztalion* - *listonosz*, *drogomistrz* - *brukarz*, *szlachtarz* - *rzeźnik*, *mularz* - *murarz*, *tesarz* - *stolarz*.

2) Nazwy wykonawców czynności przechodzą do słownictwa biernego, kiedy desygnat przestaje istnieć. Dotyczy to między innymi takich grup semantycznych, jak pracujący we dworze, np. *gospodynia* 'ta, która prowadziła gospodarstwo domowe we dworze', *strzecharz* 'ten, który robi dachy ze słomy'.

3) Rozpowszechnianie się nazw typu *konserwator, klasyfikator, inseminator, weterynarz, agronom, zootechnik* jest przykładem wchodzenia nazwy oficjalnej razem z nowym desygnatem⁷.

4) Nieliczną grupę stanowią zapożyczenia niemieckie, rutenizmy, białorutenizmy, ukrainizmy, podawane przez respondentów I i II grupy wiekowej, np. *szlachter* 'rzeźnik', *suster//szuster* 'ten, który robi cholewki', *pubereźnyk* 'gajowy', *lisnyk* 'leśniczy', *szapnik* 'ten, który szyje czapki' i in.⁸

Ten jeszcze nie ustabilizowany charakter nazw wykonawców czynności nie pozostaje w sprzeczności z twierdzeniem o tendencji do ujednoczenia nazw w zakresie wykonawców zawodów w gwarach w ogóle.

Zróżnicowanie nazw wykonawców zawodów jest uwarunkowane w pokoleniu najstarszym (I grupa wiekowa) czynnikami historycznymi, gdyż to właśnie pokolenie przechowuje w swojej pamięci zarówno dawne nazwy, które tu przyniosło, jak i nowe, przejęte dopiero na Pomorzu Zachodnim.

Wykaz skrótów

- Kow Maz Podl - A. Kowalska, Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Ręczownik, t. I, cz. I i cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia, Ręczownik, t. II, cz. I i cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979.
- Mal Lub - T. Malec, Budowa słowotwórcza rzeczowników i przymiotników w gwarze wsi Rachanie pod Tomaszowem Lubelskim, Prace Językoznawcze 79, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Pom Klasyf - W. Pomianowska, Klasyfikacja rzeczowników odrzeczownikowych. Studium ze słowotwórstwa i geografii lingwistycznej, Prace Językoznawcze 35, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963.
- SGP - Słownik gwar polskich, red. J. Karłowicz, t. I-VI, Kraków 1900-1911.
- SJPD - Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa 1958-1969.
- Szym Słow - Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. I-III, Warszawa 1978-1981.

⁷ J. Wróblewski, *Nazwy osób wykonujących czynności zawodowe*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN, t. XXXII, 1986.

⁸ J. Węgiel, *Tendencje rozwojowe w słownictwie mieszkańców Pomorza Zachodniego*, Sprawozdanie nr 96 za 1978, Poznań 1980, s. 80-81.

Bożena Frankowska-Kozak

**DIE BERUFSNAMEN IN DER GESPROCHENEN SPRACHE
DER DORFEINWOHNER IN DER WOJEWODSCHAFT
STETTIN (SZCZECIN)**

In dem Artikel wurde die innere Differenzierung des Wortschatzes der gegenwärtigen gemischten Sprache der Einwohner in der Wojewodschaft Stettin (Szczecin) im Bereich der mit dem Leben der Dörfer verbundenen Berufsnamen dargestellt. Diese Namen wurden der semantischen Analyse unterlegt. In dem semantischen Aspekt sind für die Berufsnamen die gleichzeitig bestehenden Erscheinungen der Homonymik und Synonymik charakteristisch. Diese Namen werden in verschiedenen Bedeutungen angewendet, je nach der Angehörigkeit zu einer Dialekt- und Altersgruppe. Es wurden der mundartliche, passive und aktive Wortschatz, sowie die Entlehnungen aus der deutschen und aus den östlich-slawischen Sprachen ausgeteilt. Es wurde auch die zahlenmäßige Differenzierung von den auf einzelne Bestimmungen bezogenen Namen gezeigt.